

Kollai István

A dualizmus korának változó képe Szlovákiában¹

Tanulmányomban azt próbálom körbejárni, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia fél évszázados történelme (1867–1918) a szlovák köztudatban ma, a rendszerváltás és Csehország felbomlása után több évtizeddel milyen emlékeket hordoz. Az elemzés legfőbb módja a történelemtankönyvek összehasonlító vizsgálata, de kutatásunk érinti a köztérhasználatot és a közéleti eseményeket is.

Azt, hogy a magyar köztudatban milyen helyet foglalnak el az Osztrák–Magyar Monarchia évtizedei, talán nem kell különösebben bemutatni: ez a korszak a kollektív emlékezetbe a „boldog békeévekként” vonult be, egy olyan korszakként, amely békét, gazdasági fellendülést és nemzetközi presztízst hozott el Magyarországnak. Olyan eredmények szimbolizálják máig ezt az időszakot, mint a földalatti, az állatkert, a vasutak és a fürdők. A magyar néplélekben ennek az „aranykornak” az emlékezete máig meghatározó erejű kulturális kód, amikor úgymond világszínvonalú teljesítményre volt képes az ország.

A szlovák köztudatban sokáig ennek éppen az ellenkezője volt igaz, főként éppen a korabeli magyar dominancia miatt. Hiszen az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéssel a magyar elit teljesen szabad kezet kapott egy magyar nyelvű nemzetállam felépítésére. Az 1867 utáni magyar oktatáspolitikát, a kisebbségpolitikát, a választási rendszert és általában a közigazgatást ennek megfelelően a magyar állameszme és nyelvi magyarosítás szolgálatába állt. Bár ezzel ellentétes mítoszok máig keringenek a magyar köztudatban, igazából meglehetősen látványos, ahogy a nemzeti kisebbségek kiszorultak addigi pozícióikból, a magyar közélet marginális vagy ellenséges imázst társított a létükhöz. Ez különösen a szlovákságot érintette súlyosan, mivel az egyébként is harmatgyenge szlovák értelmiségnek nem volt semmilyen hátországa, bázisa, amire támaszkodhatott volna. Amíg a magyarországi román és szerb életnek keretet biztosított saját ortodox egyházuk, illetve anyaországaik (Szerbia és Románia), addig a szlovák élet nem tudott ilyen belső intézményekre támaszkodni. (Ezért próbált a szlovák elit magának „mostohaanyát” keresni, előbb Oroszország, majd Csehország irányában.)

A magyar politika így komolyabb belső ellenállás nélkül nekiállhatott lebontani a szlovák élet intézményi kereteit: az osztrák–magyar kiegyezés után egy évtizeddel már bezárásra került mind a három szlovák gimnázium, valamint az egyfajta tudományos akadémiafunkciónál Matica slovenska is. Az ezt követő évtizedeket is a szlovák alapiskolák csökkenő száma jelzi, amit még

¹ Elhangzott 2016. december 3-án a Charta XXI *Egyesület Együtt az úton, magyarok és szlovákok* című konferenciáján.

tovább erősített a szlovák diákmozgalmak elleni fellépések, sajtóperek sora. Végeredményben azt lehet mondani, hogy az egyébként is gyenge szlovák polgárosodási folyamat ezzel megakadt, és leginkább a csehországi intézményekben talált menedéket.

Ha az 1920-as évektől máig megjelentetett csehszlovák, majd szlovák történelemtankönyvek szöveganyagát megvizsgáljuk, akkor az tisztán kirajzolódik, hogy ezek a magyar köztudatban nem olyan ismert események már a szlovák alapiskolákban kötelező anyagnak számítanak. Már a két világháború közti tankönyvek nagy hangsúlyt helyeznek az intézménybezárások mellett az olyan (akkor még eleven, élő) sérelmek bemutatására, vagy akár mitizálására, mint a szlovákságuk mellett hitet tevő diákok elbocsájtása a gimnáziumokból, vagy legfőképpen a csernovai sortűz tragédiája. Csernován ugyanis 1907-ben az újonnan felépített templom felszentelésének ünnepét érezte a megyéspüspök és a helyi csendőrség szlovák (pánszláv) agitációnak, akik nagy erővel felvonultak a helyszínre; a pattanásig feszült hangulatban végül sortűzparancsot kaptak az egyébként szlovák származású csendőrök: a sortűzben kilenc embert lőttek agyon. A templomszentelés így véres tragédiába torkollott.²

Csernova szlovák papja bizonyos Andrej Hlinka volt, egy hamar népszerűvé váló nemzetépítő pap, aki végül kiemelkedő helyet kapott a szlovák nemzeti panteonban, és aki az 1920-as években is aktív közéleti szereplőnek számított. (1993 után a szlovák 1000 koronáson Andrej Hlinka képe volt.) A dualizmus kori sérelmek tehát a két világháború között még aktívan a szlovák „kommunikatív emlékezet” részét képezték, majd – főként a tankönyvek révén, de az emlékezetpolitika más intézményesült formái révén is – a „kulturális emlékezetbe” is beépültek.

A kulturális emlékezet ilyen értelemben jóval több, mint a hivatalos tankönyvi szöveganyag: felöleli a szlovák irodalmi termést is, amely a dualizmus korát ugyancsak mint a nemzeti létet veszélyeztető baljós időszakot tükrözi vissza. Amíg tehát a dualizmus korához Magyarországon az „aranykor” emléke társul, Szlovákiában ez a legsötétebb, legnehezebb időszakként rögzült. A magyarosodás, magyarosítás, asszimiláció emléke a magyar–szlovák interetnikus viszonyok máig érzékeny területe.

Mégis, vannak olyan egészen jelentős tendenciák, amik ezt a fekete-fehér képet elkezdtek színesíteni: a legújabb szlovák tankönyvek (a 2011-es megjelentetésű új gimnáziumi sorozat) a korábbinál jóval árnyaltabban kezdtek erről a korszakról beszélni.

Így például a korabeli asszimilációról alkotott szlovák narratíva puhulni kezdett. A korábbi szlovák történelmi szövegek ugyanis egyáltalán nem fogadták el a természetes asszimiláció jelenségét, és a szlovákság minden asszimilációs veszteségét a magyarosító politika elnemzetlenítő hatásának tudták be.³ Ez egy sok évtizedes vitafelületet alakított ki a magyar történet-szakkmával (és általában a magyar értelmiségi közbeszéddel): a sokszor német vagy zsidó származású magyar értelmiségi és kutatói közeg ugyanis meglehetősen tudatában volt a többnyelvű városi atmoszféra és a társadalmi mobilitás

² Roman Holec, *Tragédia v Černovej*, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997.

³ Július Mészáros, *Zložitě hladanie pravdy o slovenských dejinách*, VEDA, Bratislava, 2004.

természetes asszimilációs hatásával.⁴ Ezt a természetes folyamatot tehát a szlovák fél eddig nem ismerte el, most viszont az egyik legfontosabb helyen, a történelemtankönyvekben bukkant fel a természetes asszimiláció magyarázata, amikor bemutatásra kerül a felső-magyarországi régió belüli magyarság társadalmi szerepe, illetve az, hogy ezek a városi magyar zárványok – erős állami hátszéllel – meghatározták ott a társadalmi életet, kultúrát. Hatásuk a tankönyvi szöveg szerint olyan erős volt, hogy a nem magyar nemzetiségek saját aktivitásai, társadalmi reprezentációjuk külső jegyeiben hasonlítani kezdtek a magyarokéra (például dalkörök, irodalmi versenyek formájában).⁵ A városi közeget multikulturálisként határozza meg a tankönyvi szöveg, ahol a kultúrák kölcsönösen befolyásolták egymást, „a magyarok mellett az asszimilált lakosság is erős csoportot képezett”. „Ezek a kontaktusok nemcsak az erőltetett iskolai asszimiláció révén jöttek létre, hanem természetesen, önként is, és többségében nem volt konfrontatív jellegük.” Ez a természetes asszimiláció szlovák részről történő prezentálását jelenti, amire korábban igazából nem volt példa.

Ugyanígy megjelennek a legújabb tankönyvekben nemzetiségi térképek, ami úgyszintén precedens nélküli. A nemzetiségi adatok és folyamatok részletes bemutatása, grafikonos illusztrálása azt hivatott átélhetővé tenni, hogy milyen hatással volt a szlovákság etnikai arányának csökkenésére a magyarosítás és a magyarosodás, vagy az Amerikába történő kivándorlás. De egyben a korábbinál erőteljesebben mutatja azt is, hogy a mai Szlovákia területén már az erős asszimilációs folyamatok beindulásakor a lakosság 20 százaléka magyar volt; a térképek révén pedig az is egyértelművé válik, hogy a mai Dél-Szlovákia hagyományosan magyarlakta vidék, azaz az itteni közösségek kialakulása nem valamilyen modern magyarosító szándék eredménye. Az interetnikus viszonyok ilyen mély elemzése korábban nem volt jellemző, és ha a szlovák álláspontot van hivatva bemutatni, akkor is alapot adhat a kulturális érzékenyítésre.

A magyar történelmi emlékezetben is megjelentek új színek a dualizmus kapcsán: a legújabb tankönyvek önkritikusan szólnak a nemzetállam-építés nemzetiségellenes éléről. Szerencsés párhuzam, hogy eközben, úgy tűnik, a szlovák köztudat a számukra fájó asszimiláció jelenségéhez kezd a korábbinál kifinomultabban viszonyulni: a Monarchia emléke szlovák oldalon is egyre színesedik. Nem véletlenül érzékeli úgy a szlovák történészszakma, hogy ma már ez a korszak nem a legkényesebb, legvitatottabb témája a magyar–szlovák vitáknak.

Ennek a színesedésnek ad további lendületet az a fajta patrióta és lokál-patrióta helykeresés, ami a mostani szlovák középosztályt jellemzi. Ez a középosztály sokszor a Monarchia korához nyúl vissza, mint egyfajta polgárosodási mintához – annak ellenére, hogy ez a Monarchia nevében is „Osztrák–Magyar” volt. De mégis ez volt az a kor, amikor a mai Szlovákia számos jelentős épületét emelték, és amikor volt úri középosztály, pezsgő, kuplé és elegancia. A Monar-

⁴ Gyáni Gábor, *Az asszimilációkritika Bibó István gondolkodásában*, in: Holmi, 23. évf. 8. sz. 2011. augusztus, 1022–1035.

⁵ *Dejepis pre 2. ročník gymnázií a stredných škól*. Autori: Anna Bocková, Ľuboš Kačirek, Daniela Kodajová, Mária Tonková, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2012, 187–191.

chia így a polgárosodás és nyugatosodás közép-európai mintáját szolgáltatja a mai szlovákoknak is. Egy olyan hagyományvilágot, amit osztrák–magyar jellege ellenére magukénak tudnak érezni, és ami a mai Szlovákia területéhez ezer szálon kötődik.

Így az utóbbi évtizedben több nagystílű, remekül illusztrált népszerűsítő szlovák kiadvány jelent meg az Osztrák–Magyar Monarchiáról, melyek mintegy „első integrációs kísérletként”, „középhatalmi státusú Közép-Európaként” mutatják be a térség akkori jelenét.⁶ Az immár boldoggá avatott IV. Károly király emlékét őrző *Nemzetközi Károly Király Imaligának* pedig szlovák fiókszervezete is van, akik elérték, hogy a Monarchia utolsó uralkodójának az ereklyéit elhelyezzék a pozsonyi dómban. Maga a szertartás 2011-ben volt, ahol jelen voltak a magyar és osztrák társszervezetek képviselői is.⁷

Ez az esemény egyébként jól mutatja, hogy a „kollektív tudatalatti” hogyan szab határt a magyar–szlovák közeledésnek: a szlovákok ugyanis IV. Károlyról általában mint császárról emlékeznek meg. Az Imaliga szlovák szervezetének honlapja is cisarkarol.sk, azaz „Károly császár”-ként szólítja meg a valahai magyar királyt. Ahogy a Habsburg uralkodókat általánosságban előszeretettel nevezik a szlovákok császáraiknak, és nem királyaiknak.⁸ Nem tudatos, halvány, de mégis nagyon elemi jelzés ez, hogy a szlovákok jobb szeretnének a bécsi császárvárosra emlékezni, mind a budai királyi rezidenciára. Ezt tovább erősíti a szlovák köztudatnak az a felismerése is, hogy a Habsburg-udvarban többen is dédelgették a dualista állam föderalizálásának – így a magyar dominancia megtörésének – tervét. Ennek talaján vált ma újra népszerűvé szlovák körökben Ferenc Ferdinánd trónörökös emléke, aki az utolsó reményt jelentette a korabeli szlovák elitnek, és akinek tragikus halála a már fent többször idézett tankönyv szerint „*semmivé tette a szlovákok utolsó próbálkozását, hogy saját nemzeti helyzetüket a bécsi udvar révén javítsák*”.

A Monarchia magyar és szlovák emléke mára tehát egyre kevésbé ellentétes, és ebben két fontos tényezőnek van kulcsfontosságú szerepe; ezek egyike sem kifejezetten a magyar–szlovák közeledést célozza, mégis elősegíthetik azt. Az egyik ilyen tényező a tankönyvi módszertan fejlődése, ami az ex cathedra kijelentésekkel tarkított politikatörténet dominanciája helyett a forrásközpontú társadalom- és mentalitás-történetet helyezte előtérbe. Ez magával hozza a „multiperspektivitást”, az árnyaltabb véleményalkotást a társadalmi folyamatokról, amelyekben kevésbé bűnösök és áldozatok, hősök és antihősök vannak, hanem emberi életstratégiák sokasága. A másik tényező pedig a szlovák középosztályosodás, ami patrióta és lokálpatrióta tradíciók kialakításával (vagy újrafelfedezésével) próbálja növelni saját közösségi presztízsét. Amikor a magyar–szlovák kapcsolatok jövőbeni alakulását vizsgáljuk, akkor tehát nem szabad csak a politikai aktorok ténykedéseire és stratégiáira figyelni; hosszabb távon döntőbbek lehetnek a ma csak halványan jelentkező belső társadalomfejlődési és szakpolitikai folyamatok.

⁶ *Rakúsko-Uhorsko. Habsburská ríša v rokoch 1867–1918*, ed: Zsuzsa Gáspár, Vydavateľstvo Sloart, Bratislava, 2011

⁷ cisarkarol.sk

⁸ *V katedrále je relikvia cisára Karola I. Habsburského*, SME, 2011. október 22.

Käfer István

Szlovák hitvallások Magyarország forradalmaiban*

„Nagy Imre rekedt hangja”
(Anton Hykisch)

Juraj Rohoni 1795-ben írta védekezve válaszul Dugonics Andrásnak az *Etelka* jegyzetére, miszerint „Az tót rüh már Miskoltzot is meglepett”: *„Bárho! volt fegyvercsörgés a haza javáért, mindenütt ott volt szláv és magyar is. Mindkét nemzetnek megvannak régi nemes családai, ott fekszenek holtan Várna és Mohács csatateréin.”* A dél-alföldi Glozsán szlovák evangélikus lelkésze határozottan vallott a szláv/szlovák–magyar fegyverbarátságról immár a szlovák nemzetté válás elfogadó korszakában: *„Lám, a magyarok követik ősi elődeiket, amikor most minden hivatalba beerőszakolják nyelvüket. A tanulóknak szláv-nak nagyon tetszik ugyan a nyelvük, most azonban erőltetik, ezért elveszíti báját.”* Szörényi László kutatásából tudjuk, milyen haragot váltott ki Vörösmarty Mihályból Rohoni hivatkozása a magyar nyelv szláv jövevényszavaira, amikor a szlovákok hungarus/uhorský patriotizmusa sem vesztett még bájából.

A szlovákságtudomány kincstárában sok felfedezni- és terjeszteni való van, némi terminológiai nehézségekkel. A szlovakológia a Kósa László fogalmazta hungarológia tejtestvére, megannyi azonossággal, ámde a „ria, ria, Hungária” visszhangjában kínosan hangzik. Jobb lenne szlovákul az *uhorskoslovakológia*, azaz a szlovákságtudomány hungarus/uhorský széteszthatatlan elemeit vizsgáló tudomány. A terminológiai rendezéssel, a tudomány törvényei szerint, korunk politikai realitásainak közegében megszámlálhatatlan kincset találunk a szlovák művelődés uhorskoslovakológiai rétegeiben. Mint Rohoni megnyilvánulása a XVIII–XIX. század fordulóján az erőszakolt magyar nyelv bájának halványulásáról.

Rohoninak lehettek ismeretei a szláv/szlovák–magyar fegyverbarátságról, hiszen az már az ún. kalandozások idején létezett a bajor püspökök panaszlevelében János pápához, miszerint a pogány magyarok között keresztény morva-szlávok is harcolnak. Sőt! A zsákmányon is megosztottak. A felföldi szláv/szlovákok mindmáig élő nemesi családnevei tanúskodnak erről a fegyverbarátságról. Jozef Ignác Bajza szerint a magyar hódítás korában az egész lakosságot „Uhri”-nak hívták. *„A magyarok az egész hadizsákmányt, a földet és rajta az embereket a vérontásban szerzett érdemek szerint osztották el. Aki gyáva volt, bizony, nem kapott semmit, sőt a legyőzött népek között találta magát, s ő is jobbágy lett saját fajtája körében... Amikor egy külső hatalom megtámadta az országot, a király hasonlóképpen jutalmazta azokat, akik habozás nélkül kockára tették életüket.”*

* Elhangzott 2016. december 3-án a Charta XXI Egyesület Együtt az úton, magyarok és szlovákok című konferenciáján.

Rákos mezejének motívum-nyomai mindvégig fennmaradtak a szlovák folklórban és a nyelv archaizmusaiban. A nádas-zsombékos területet jelentő szláv rokosz-ból lett a magyar Rákos, ahol az ország urai összegyűltek – s ez a rákos a mai szlovákban zajos, nagy tömeget jelent. Itt gyülekeztek a keresztes hadak paraszttömegei is, akik azért mentek a Rákos mezejére, hogy lerázzák magukról tenyerük kérgességét, majd Temesvárra vonultak tovább, ahol vörös köpennyel takarták le őket. A cseh földre szakadt nagyszombati Ján Silván cseh énekeit joggal tartja számon a szlovák irodalom is, mert bár elszakadt hazájától, egyik versét a Mohácsnál szerencsétlenül járt Lajos királyról szóló ének dallamára, egy másikat pedig a Murányról szóló históriás énekére írta.

Kötetre rúg a szlovák históriás énekek anyaga, amelyekben sorjáznak a török elleni harcok, a haza sanyarú sorsa, akár Bornemisza Péter *Siralmas ének* című szlovák / biblikus cseh megfelelője: *Vajon s mikor leszön jó Budában lakásom – Uram Isten, engedj szebb időket látnunk, Uhorsko/Magyarhon királyát Budán viszontlátunk*. 1666-ban Zsolnán jelent meg Štefan Pilárik *Sors Pilarikiana* c. verses krónikája. Pilárik udvari prédikátor volt a Madách-családnál Alsósztrégován, majd az Illésházyaknál Trencsénben. Érsekújvár török ostromakor tatárok fogták el, és egy Vulkuli nevű román rabszolgája lett. Török fogságának leírásában az alábbiak olvashatók szlovák elemekkel teletűzdelt biblikus cseh nyelvű munkájában: *„Isten a szörnyű erkölcstelenség miatt tatárt, törököt bocsátott ránk. Párkánynál átkeltek a Dunán. Lehullott a dicső magyarhoni korona virága és tisztessége. Pozsony, Nyitra, Trencsén urasága, nemessége ellenük fordult, de nem bírta a túlerővel.”* Az eredeti szövegben Szalay Pál, Zongor János, Szentkereszty Jan, Ferenczy Anna Nyári segítette vissza családjához.

A mai szlovák antológiákban sem szerepel még nemrég talált szlovák *Ének a magyarhoniak győzelméről*:

A mindenható Úristen nem szenvedhetette
a németet kedves hazánkban
hanem méltóztatott felébreszteni Rákóczi urat
hogy újra kiűzze a kegyetlen németet. Elindult, jó folyvást még,
véghezviszi művét a magyarhoni erősségekben.
Mi valamennyien hisszük, hogy az Úr meghallgat minket,
hogy Rákóczi fejedelem valamennyit elpusztítja.

Krman Dániel, Rákóczi szlovák sajtófőnöke történeti hazatudattal népszerűsítette a fejedelmet, felszabadító háborúját prédikációival, kalendárium-krónikájával. Magyarország kalendáriumai semmit sem közöltek a fejedelem dicsőséges hatcáiról, diplomáciájáról, ezért Rákóczi el is koboztatta a debreceni naptárt. Krman Dániel 1707. március 8-án Zsolnán felszentelte Czelder Orbán regimentjének zászlóit. Idézzünk a szlovák / biblikus cseh prédikációból: *„Most is adott az Úristen ilyen zászlót azoknak, akik félik őt, hogy felemeljék az igazságot ... Magyarhon népének, amely az utóbbi időben bűnei miatt keményen megaláztatott és megnyomorítottatott ... vezető emberei által felkészítve fölkelt ... Még maguknak az ellenségeinek is el kellett ismerniük, hogy maga az Úristen a kurucokkal tart. Most imádsággal mind ezt a nyolc zászlót consecrálom; azaz kihirdetem, hogy átadatnak a Magyar Királyság hadi céljaira ... azt kívánva, hogy szerencse, valamint győzelem kísérje őket... Jézus Krisztus ... tedd meg, hogy e zászlók*

nyomában a megnyomorított Magyarhonra sok jó származzék, hiszen hazánk valaha az országok dísze volt. Urunk, aki igazságot szolgáltat az elnyomottaknak ... légy a mi nagyságos Fejedelmünkkel, drága urunkkal, Rákóczi Ferencsel, add, hogy mint börtönéből kiszabadult József legyen a haza atyja, s jó tanácsaival és a haza szerencsés megvédelmezésével az összes előző magyar hazafit – Báthorit, Bethlent, Bocskait, Thökölyt és elődeit is felülmúlja hímévbén...

Egész könyvtárat lehetne összeállítani a szlovák írásbeliség kuruc motívumaiból, témáiból, amáig ismert tréfás kétnyelvű versezettől

Nem tudom én semmit tótot, / mert én magyar vagyok. / Ha azt tudni akarjátok, / Liptovában lakom. / Ej, mikor én kuruc voltam/ Rákotzi vojnában, / Cifra plahta zastavával / Jártam Moravában. / Moravában, Ausztriában / Furto legény voltam, / Konyát, huszát, kravát, volát / Gyakran elhajtottam.

A szabadságharc még a huszadik század második felében is élő a szlovák történeti prózában: Jánosik betyár szabadítja ki a fejedelmet bécsújhelyi fogóságából, majd menti ki a trencsényi csatából, Kray Jakab késmárki bírót a kuruc hadianyag-utánpótlás dancokai kikötőjében szolgálja hazáját, és folytathatnám. Ez már Nora Baráthová történelmi trilógiája Késmárkról. Az író nő várostörténeti kismonográfiájában ilyen fejezet olvasható: *A szabadságért és igazságért. Bercsényi Miklós búcsújától 1848–49 bukásáig.*

Fiatal tudósaink 1989 után, de különösen az utóbbi évtizedben a politika felszabadult légkörében merész, de biztos kézzel, a számítógépek és más technikák segítségével igen nagy munkát végeznek a szlovákságtudomány elásott kincseinek feltárásában. Ilyen kincsek napjainkban is keletkeznek, szlovák tudós kollégák magyar kiadásában is. Ilyen Eva Kowalská és Karel Kantek kötete, a most megjelent *Magyarországi rapszódia avagy Hajnóczy József tragikus története* a Kor/ridor könyvek negyedik tagjaként a békécsabai Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete kiadásában, Demmel József szerkesztésében. Különösen *A forradalom jegyében* c. fejezet tartozik mai témánkhoz, mint a modern nemzetnévelést megelőző kor közös hungarus/uhorský hagyományának feldolgozása *Joseph Hajnotzi, Hajny Joannes, Hajny János, Hajnóczy József* névvel fémjelezve.

Igen sok, nemegyszer szándékosan elásott kincs van a szlovák művelődésben 1848/49 forradalmáról és szabadságharcáról a kezdeti lelkes reménykedéstől, a Hurban vezérelte, szlovák nemzeti felkelésnek minősített mozgalomtól a kassai vörössipkásokon át egészen a Bécs oldalára állás lelkiismeret-furdalásáig. Íme, néhány sor strófa Ján Chalupka nagy ritkán emlegetett *Udri na zvon / Verd félre a harangot* c. verséből Fried István professzor fiatalkori fordításában:

Verd félre a harangot! Ég Buda! / Az ország pusztító tűzben áll! / Tán tűz világit Tátránk csúcsán fenn? / A mennybolt bíborvörösben ég / Lengyelhon felett dörren az ég, / Mi lesz velünk? Oh haragvó Isten! / Dicsőségéről beszélnek mindenhol, / ezt visszhangozza Tátránk orma, / paraszt úr kebelére borul ma, / s mindenki vidám nótákat dalol. / Széles e földön ágyúk zengenek, / Teret betölt harang zúgása, / S Budának büszke várfokán / a nemzeti zászlók lengenek. / Szlovák, német, román és a magyar / egy nagy családban jó testvérek. / Ha mindig békében élnének! / Csak múlna el a rút idő, a baj.

Jozef Miloslav Hurban fia, Svetozár Hurban Vajanský, a szinte minden magyart elutasító türelmetlen szlovák ugyanúgy Oroszországban reménykedett, mint halála előtt a végtelenül megkeseredett Lúdovit Štúr. Negyvennyolc közös

hungarus hagyománya érdekesen nyilvánul meg *Kotlín* c. nagyregényében, amelynek Krapina nevű szlovák nemese kemény negyvennyolcas volt. Csutoráján is piros-fehér-zöld szalagok csüngtek, és szakadatlanul negyvennyolcra, az igazi Kossuth-időkről álmódzott. Akkor volt igazi hazafiság! Az öregúr szomorúan állapítja meg, hogy az őseiket Béla királytól számító szlovák nemeselek birtokai zsidó kézre kerülnek, és Krapina már csak a régi szép időkön képes merengeni. Vajanský magyarul kiáltja vele: *Éljen a haza!* De ez az éljen egészen más, mint a századforduló szlovák hazafiúcskáinak *újene*. Vajanský megbocsátotta hősének, hogy nem a szlovák nemzetért lelkesedett, de igazi hazafi, nem szájhős volt.

Negyvennyolcra továbbra is vízvázaló szerepe maradt a nemzeti tolerancia és az elvakult nemzetieskedés között. Alexander Matuška szerint Štúrnek *„Hurban felkelésével ... nem azért fordultak a magyarok ellen, mert szerették Bécset ... Tettükre a sajátosan szlovák helyzet készítette őket. Tudták, mit eredményezhet a magyar szabadságharc a szlovákok számára ... Štúrnek műveltségüket tekintve európaiak, működési helyüket tekintve falusiak... Matuška szerint, ha a múltban olyan tettet, személyt akarnak látni a szlovákok, akire forradalmi nemzeti büszkeséggel nézhetnek, ez a személyiség Janko Král’, a helyzet pedig 1848 márciusa. Král’ viszont Štúrékkal szemben a barikád másik oldalán volt. A nemzetet második helyre soroló költészetét mind a mai napig csak az osztályharcos ideológia értékelte igazán. Ezért volt, hogy a szlovákok őt is csak 100 éves késéssel olvashatták.*

A barikád két oldalát fejezi ki Vladimír Mináč szállóigévé vált mondása: *A magyarok a szlovák politika végzete. Sok évtizeden át azzal léteztünk, hogy elrugaskodtunk a magyaroktól ... Hogy rajtuk kívül és ellenükre éltünk ...* Rossz lovakra tett a szlovák nemzet, amikor Bécstől, Berlinton, netán Pétervártól vagy Moszkvától várta a szabadságot. Pikáns keresztelője ez az alakuló szlovák nemzetnek. Milan Rúfus bocsánatot is kér, sírva mondja őket... Nem szabadulhat egyfajta szégyenérzéstől... Olyanformán érzi magát, mint a felnőtt, aki kanyarót vagy mumpszot kap...

1956 mélyen megrázta a szlovákokat. Még sokan tudtak magyarul, s ezt jól tudta a hatalom is. A magyarországi erjedés kezdetétől ezért is csaptak le minden szlovák nemzeti megnyilvánulásra. A magyar és a szlovák művelődés története, a történelem maga azonos, nemegyszer a személyek is. Ez valahol abban rejlik, hogy nekünk, magyaroknak és a szlovákoknak nincs a határon, mármint Magyarhon/Uhorsko határain kívül anyanemzetük. Ennek is köszönhető, hogy az elmúlt másfél évszázadban mindenfajta központi előírás ellenére a szlovák szellemi élet legjobbjai nem tagadták meg nemzetük magyarhoni gyökereit. Világosan fogalmazza ezt meg Anton Hykisch *Régi idők gyönyörűségei* c. regényében, éppen '56 kapcsán: *„Andrej és Fela, mindketten otthonról tudtak magyarul és szorongó szívvel ültek a rádiók mellett. Tizenkét hihetetlen nap...”* És következnek a drámai hírek a budapesti rádióból. Ugyanígy 1968 reménytelené váló helyzetében: *„Andrej ... emlékezett ... arra a vasárnap reggelre, amikor Fela szüleinél Budapestre állította a rádiót középhullámon... Nagy Imrének rekedt volt a hangja... a dzsekis fiúk hiába dobták magukat a nedves aszfalra, régi puskákat tartottak reszkető kezükben. A rekedt hang tulajdonosa néhány év múlva nem volt az élők sorában. Titkos per után honfitársai akasztották fel. Az pedig senkit sem érdekel, hány fiatal végezte életét a kövezeten...”*

Laudáció

Kozma Imre tiszteletére*

Aki azt hallja: június 4-e, azonnal tudja, hogy 1920-ra gondolunk. De most azt mondom: tegyük hozzá még húsz évet. 1940. június 4-én egy győrzámolyi édesanya nagyon boldog volt, hiszen egészséges fiúgyermeknek, Kozma Imrének adott életet. Talán van jelképes üzenete a születésnapnak, de biztos vagyok benne, hogy jelképnél mélyebb megfontolás irányította Kozma atya gondolatait és tetteit, amikor a figyelmé a trianoni döntés miatt az anyaországiaktól mesterségesen elválasztott magyarok felé fordult. Szerinte nem véletlenül születik az ember magyarnak, szlováknak, romának, vagy akármelyik nemzet tagjának. Meghatározza egy ember életét a család, a nemzet. Milyen fontos ez napjainkban, amikor sokan csak felesleges nyűgnek, a világ fejlődését akadályozó elavult eszmének tartják a nemzetek különállását! Kozma Imre viszont értéket lát ebben a sokféleségben.

Nem hálás feladat egy közismert embert bemutatni, hiszen nem lehet olyat mondani, ami ne volna a hallgatóság számára ismerős. Ezért nem is próbálom az ő egész életútját felvázolni, inkább kiemelek belőle néhány olyan szempontot, amit jó lenne beleírni mindenki lelkébe.

Gyakran, és nemcsak temetések alkalmából beszél arról, hogy a halál nem pont, hanem kettőspont földi életünk végén. Ma, amikor felmérések sora tanúsítja, hogy még a rendszeres templomba járók sem feltétlenül hisznek az alapvető vallási tanokban,

például az örök életben és a feltámadásban, roppant fontos megláttatni az emberekkel, hogy vannak sokan, akik komolyan veszik a hitigazságokat. Ehhez a pap tanúságtétele elengedhetetlen ugyan, de nem elegendő. Kozma Imre mindig megtalálta a módját, hogy közösség legyen körülötte. Évtizedeken át ezért persze nem dicséret, hanem üldözés járt. Ablakára titkos poroszlók jöttek hallgatni a beszédét beáruulás végett. Ezt bizony tessék szó szerint érteni. Vasárnaponta ott állt egy autó a templom közelében, és két marcona alak egyrészt lehallgatta a prédikációt, másrészt felírta a parkoló autók rendszámát. Ettől függetlenül a közösség létezett, és mintha a tömegvonzás törvénye itt is érvényesülne, növekedett is.

Kozma Imre munkálkodását jó helyzetfelismerés és bátorság jellemzi. Amikor hirtelen káplán nélkül maradt egy hatalmas, vagy két tucat hittancsoportot oktató plébánián, nem habozott a templomi hitoktatást rábízni a szülőkre. Amikor beköszöntött a hideg idő, és a keletnémet menekültek helyzete tarthatatlan lett, nem habozott felszólítani plébániája híveit, hogy fogadják be a lakásukba őket. Az ő szavára családok tömege került még aznap este fedél alá. Amikor Temesvárott kitört a forradalom, a vezetésével éppen szerveződő Máltai Szeretetszolgálat azonnal mozdult, és nagy erővel járult hozzá az erdélyiek – magyarok és románok – élelmiszer- és gyógyszerellátásához.

2013-ban a Máltai Lovagrend kilencszázados évfordulóján XVI. Bene-

* Beszéd a Jean Monnet-emlékérem átadásakor – május 8. Párbeszéd Háza

dek pápa azzal búcsúzott Kozma Imrétől: „Vigyázzanak Szent István örökségére.” Hogy valójában mi is Szent István öröksége, arról Kozma atya ezt mondta: Szent István felelősen átértézte, „hogyan az Isten nem hiába teremtett különböző nemzeteket. Minden nemzetnek megadta a maga egyéniségét, de azt nem akarja, hogy elkülönülten magukba zárkozzanak.” Szent István „az idegeneknek megnyitotta kapuit, vendégelte őket, ha a szellem vértetében jöttek. De kardot emelt, ha a hatalom igényével jöttek.”

Az örökség a többnemzetiségű Magyarország. Beletartoztak a szlovákok ősei is. Kozma atya ennek tudatában buzdítja a felvidéki magyarokat, hogy „vallják meg bátran a magyarságukat. A magyarságuk értékeit. Ismerjék fel, és ezekkel ajándékozzák meg a szlovákokat, hogy tudjunk egymással kapcsolatot teremteni.” Kozma atya szerint „a szlovákoknak szükségük van a mi magyar értékeinkre, és nekünk is szükségünk van arra az értékre, amit a szlovákok képviselnek”. A szlovák–magyar közeledést nem a

nemzeti érzés elfojtásával érhetjük el. Két semmiből semmi sem lesz. De két érték összeadható. Az üzenete határozott és lényegi: légy öntudatos, büszke magyar, s mint ilyen nyissál a többi nemzet felé, a magad értékei mellett becsüld meg mások értékeit is.

Tisztelt ünneplő közösség! Kedves Imre Atya! A te tanításod a Megbékélés Chartájának lényege. Még pár szót arról, hogy az érmet, amellyel megbecsülésünket és tiszteletünket ki akarjuk fejezni, miért épp Jean Monnet-ről neveztük el. Ennek az oka az a mottó, amelyet naplója elejére írt: „Nem országokat, hanem embereket egyesítünk.” Két nemzet közötti feszültséget határmódosítással eltüntetni nem lehet. Egymás megbecsülésével és a keresztény szeretetre épített kapcsolat keresésével, a megbocsátunk és bocsánatot kérünk szellemével igen.

Köszönjük áldozatos életedet és fáradhatatlan munkádat. Kérünk, megbecsülésünk jeleként fogadd el ezt az érmet ettől a közösségtől.

Surján László

Fotó: Váli Miklós